

Ніконова В. Г.

Національна академія Служби безпеки України

РИТОРИКА ВІЙНИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПОЛІТИКУМІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ ТА БОРИСА ДЖОНСОНА)

У запропонованій розвідці вивчаються лінгвопрагматичні особливості риторики війни в англійському політикумі другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Дослідження риторики політичних промов В. Черчилля та Б. Джонсона з позицій лінгвопрагматики дозволяє виявити еволюцію риторики війни в англійському політикумі протягом зазначеного періоду, що визначає актуальність теми запропонованої розвідки.

Мета статті – розкриття особливостей риторики Холодної та сучасної «гарячої» війни в Україні в англійському політикумі шляхом порівняльного аналізу політичних промов В. Черчилля та Б. Джонсона.

У статті для відбору та інвентаризації фактичного матеріалу використано описовий метод із прийомами лексичного, стилістичного, прагматичного аналізу.

Ілюстративним матеріалом дослідження постають знаменита «Фултонська промова» В. Черчилля та звернення Б. Джонсона до українського парламенту у 2022 році під час російсько-української війни. Зазначені промови ілюструють дихотомію «холодної» і «гарячої» війни, що уможливорює порівняльний аналіз специфіки відношень між адресантом та адресатом, інтенційності політичної риторики війни, а також мовних засобів і риторичних фігур, що використовуються для створення прагматичного ефекту риторики війни в англійському політикумі другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Проведене дослідження демонструє, що еволюція риторики війни в англійському політикумі другої половини ХХ – початку ХХІ століття має такі характерні риси: 1) риторика війни переходить від ідеологічного наративу про застереження щодо можливого військового вторгнення до прагматичного наративу про реальне військове вторгнення; з огляду на це змінюється й інтенційність промов: якщо ідеологічна риторика війни має на меті застерегти щодо можливої агресії, то прагматична риторика під час відкритої збройної агресії переконує адресата в можливості перемоги, піднімаючи бойовий дух адресата, та висловлює підтримку стороні, яка захищається; 2) взаєморецепція адресанта й адресата залишається незмінною, з фокусом на протиставлення «свій – чужий», де адресат та адресант перебувають на полюсі «свій»; 3) застосування мовних засобів і риторичних фігур підсилює дихотомію «свій – чужий», при цьому ідеологічна риторика війни частіше послуговується ідіоматичними виразами й синтаксичним паралелізмом, у той час як прагматична риторика війни частіше використовує лексичні повтори.

Ключові слова: риторика війни, адресант, адресат, взаєморецепція адресанта з адресатами, інтенційність, риторичні фігури, В. Черчилль, Б. Джонсон.

Коли говорять гармати, музи мовчать.

Марк Тулій Цицерон

Постановка проблеми. На сучасному етапі серед основних принципів дослідження мовних явищ особливе місце посідають дослідження риторики мовленнєвої діяльності.

Досвід, набутий під час Другої світової війни, продемонстрував роль промов національних лідерів як потужної психологічної сили, здатної підтримувати бойовий дух воїнів і їхню віру у пере-

могу. Промови політичних лідерів втілювали не лише політичні ідеї, а і людські відчуття, емоції і враження, що, виражені словом у тексті, мають велику силу впливу на психоемоційну сферу свідомості і залишаються актуальними навіть після багатьох років. Події, що зараз відбуваються у світі, включаючи чисельні військові конфлікти, стали невід'ємною частиною національного життя в усіх його проявах: політичних, інформаційних, соціальних, мистецьких і приватних. Вони проникають у нашу реальність, додаючи

гіркоти й трагізму до вже не надто оптимістичної картини [4, с. 106].

На сучасному етапі розвитку суспільства Холодна війна та сучасна «гаряча» війна в Україні постають протистоянням двох світів – демократичного та тоталітарного. У цьому аспекті дослідження риторики війни у політичних промовах В. Черчилля та Б. Джонсона з позицій лінгвопрагматики дозволить виявити еволюцію риторики війни в англійському політикумі протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття, що визначає актуальність теми пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ч. Морріс, який є автором терміну «прагматика» і засновником семіотики, вважав риторику безпосередньою попередницею лінгвістичної прагматики (*цит. за* [7, с. 250]). Риторичні правила відображаються в комунікативних принципах Г. Грайса, таких як принцип інформативності, принцип істинності, принцип релевантності та принцип ясності висловлювання [11, с. 44]. Сучасна прагматична лінгвістика також продовжує риторичну спадщину в теоріях мовленнєвих актів Дж. Остіна [8], Дж. Серля [15] та ін. Поняття ілюквативної сили, перлюквативного ефекту, прагматичної пресупозиції, комунікативної компетенції та комунікативного ефекту розкривають риторичні аспекти у визначенні комунікативних намірів, впливу на адресата, оцінки контексту мовленнєвого акту, системи знань про правила мовної комунікації, комунікативних стратегій та тактик [5, с. 20].

Риторика війни поставала предметом дослідження низки науковців [10; 13; 14; 16; 17], однак на сучасному етапі розвитку лінгвістики результати проведених досліджень варто доповнити аналізом лінгвопрагматичного аспекту риторики війни, зокрема, окрім вивчення власне наративу війни, звернутися до специфіки відношень між адресантом та адресатом, визначити інтенційність політичної риторики війни, а також проаналізувати мовні засоби й риторичні фігури, що використовуються для створення прагматичного ефекту риторики війни в англійському політикумі другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Метою статті є розкриття особливостей риторики Холодної та сучасної «гарячої» війни в Україні в англійському політикумі шляхом порівняльного аналізу політичних промов В. Черчилля та Б. Джонсона.

Ілюстративним матеріалом дослідження постають знаменита «Фултонська промова» В. Черчилля та звернення Б. Джонсона до україн-

ського парламенту у 2022 році під час російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Як зазначав Ж. де Лабрюєр [2], французький філософ ХVІІ ст., уміння переконувати є ключем до успіху в житті. Красномовство є необхідним для того, щоб люди нас правильно розуміли, як у приватному, так і у публічному житті, а також у професійній діяльності.

Відмінність між поняттями «красномовство», «ораторське мистецтво» і «риторика» полягає у наступному. Красномовство є природним талантом. Красномовна людина виражає свої переконання та відчуття, у що щиро вірить сама. Оратор, на відміну від красномовної людини, не завжди поділяє переконання й ідентифікується з інформацією, що передається. Оратор враховує ситуацію, мету мовлення, характеристики аудиторії та використовує комунікативні засоби, що найбільш ефективні для даного контексту [6, URL]. Оратор вивчає техніки красномовства, аналізує їх та використовує у своїх виступах, розвиває навички та стратегії успішного спілкування. Ефективність мови оратора залежить не лише від його щирості, але й від його знань і навичок [1, с. 20].

Риторика (від гр. *rhetorike* ‘наука ораторського мистецтва’), своєю чергою, визначається як наука про красномовство й ораторське мистецтво. Вона вивчає методи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей [3, с. 109]. Сучасна риторика орієнтується на філософсько-антропологічні концепції, що визнають унікальність, складність і багатовимірність людської природи [1, с. 20].

Дослідження з риторики мовленнєвої діяльності базуються на інтеграції різних дисциплін, таких як філософія, соціологія, антропологія, лінгвістика, культурологія та психологія. Риторика використовує ці знання для розробки своїх теоретико-методологічних концепцій і їх практичної реалізації в різних сферах суспільного життя, як у публічній, так і у приватній сфері.

Сьогодні у дослідженнях із риторики актуалізуються теми війни та збройного конфлікту, оскільки, по-перше, вони займають центральне місце в людському досвіді, а по-друге, саме у зв’язку між риторикою та збройним конфліктом чи війною виробляється те, що С. Цимбала назвав «основними цінностями цивілізованого життя» [10, с. 12].

Зв’язок теми війни / збройного конфлікту та політичної риторики можливо визначити у такий спосіб. Протягом усієї історії тема війни / зброй-

ного конфлікту займала центральне місце в політиці [16, с. 3]. Війна, як припускає Р. Рейд, є одночасно «історичною ситуацією, яку можна ідентифікувати», та «особливою риторичною ситуацією», такою, яка «викликає багато риторичних зусиль, адресованих різним аудиторіям і пропонуючи різні точки зору» [14, с. 259]. Війни, як стверджував С. Цимбала, «є політичними створіннями. Вони ведуться з політичних мотивів, їх підштовхують політичні пристрасті та припиняють через політичне обґрунтування перемоги та капітуляції» [10, с. 2]. Політичний (і, зокрема, риторичний) елемент у війні полягає не стільки в деталях стратегії чи тактики, скільки у формуванні плану цілої війни, кампанії і часто навіть битви [13, с. 66].

Кожна війна має свій наратив. Війни ґрунтуються на наративах; вони виникають, розвиваються і закінчуються відповідно до своїх наративів. Риторика війни виконує три ролі: забезпечує «організаційну основу для політики», представляє «логіку війни», засновану на «екзистенційному баченні», і служить «риторичним посібником для того, як аргументувати й описувати війну» [17, URL]. Не менш важливим є те, що для солдатів, які фактично беруть участь у бойових діях, і для цивільних осіб на «домашньому фронті» риторика війни служить зміцненню морального духу [17, URL].

Еволюція наративів про війну дозволяє зрозуміти природу, включаючи політичну та риторичну, збройних конфліктів минулого та сьогодення. Їхні головні сюжети – ідентифікація сторін збройного конфлікту, визначення його природи, формулювання залучених ставок і бажаних цілей разом із визначенням засобів і тривалості – домінують у публічних репрезентаціях, дискусіях та описах збройного конфлікту [13, с. 67].

Розглянемо особливості наративу Холодної війни в політичній риторичній В. Черчилля та наративу «гарячої» війни в політичній риторичній Б. Джонсона:

В. Черчилль: *A shadow has fallen upon the scenes so lately lighted by the Allied victory. Nobody knows what Soviet Russia and its Communist international organization intends to do in the immediate future or what are the limits if any to their expansive and proselytizing tendencies* [9, URL].

Б. Джонсон: *Day after day missiles and bombs continue to rain on the innocent people of Ukraine. In the south and the east of your wonderful country, Putin continues with his grotesque and illegal campaign to take and hold Ukrainian soil* [12, URL].

Як демонструють наведені приклади, основою наративу Холодної війни у риторичній В. Черчилля постає нав'язування ідей та експансивна політика, що реалізовано у його промовах за допомогою *expansive and proselytizing tendencies*. Однією з ключових тем у риторичній Холодної війни постає невизначеність (*nobody knows*) щодо найближчого майбутнього (*in the immediate future*). У той час як риторика «гарячої» війни Б. Джонсона оперує вже реальними загрозами, такими як атаки з використанням зброї (*missiles, bombs*) щодо невинних жителів країни (*innocent people of Ukraine*). Свою прихильність до України в цьому збройному конфлікті Б. Джонсон виражає епітетом із позитивною оцінкою *wonderful country*, у той час як дії агресора характеризуються епітетом із негативною оцінкою *grotesque and illegal campaign*. Можна стверджувати, що риторика Холодної війни В. Черчилля ідеологічна, у той час як риторика «гарячої» війни Б. Джонсона – прагматична, оскільки політик спирається на реальні військові дії, що вже відбуваються на території України.

Важливим аспектом вивчення риторичної війни в англійському політикумі постають відносини між адресатом та адресантом. Зокрема, аналіз наведених фрагментів промов політиків і комунікативних ситуацій, в яких ці промови було виголошено, дозволяє говорити про те, що, незважаючи на наявність конкретного адресата, а саме – аудиторії, до якої безпосередньо звертається політик, його промови також апелюють до широких мас населення, оскільки саме від суспільної думки залежить те, як буде розвиватися війна, незалежно від того, «холодна» вона чи «гаряча». Тому, говорячи про відносини між адресантом та адресатом у політичних промовах, що аналізуються, варто зазначити, що їх основною метою постає не скільки інформування, скільки переконання широкого адресата у правомірності участі у такій війні.

Інтенційність політичної промови в контексті риторичної війни ілюструють такі текстові фрагменти:

В. Черчилль: *If the Western Democracies stand together in strict adherence to the principles of the United Nations charter, their influence for furthering these principles will be immense and no one is likely to molest them. If, however, they become divided or falter in their duty and if these all-important years are allowed to slip away then indeed catastrophe may overwhelm us all* [9, URL].

Б. Джонсон: *And when we look at the heroism of the Ukrainian people and the bravery of your*

leader Volodymyr Zelenskyu – we know that Ukraine will win. And we in the UK will do everything we can to restore a free sovereign and independent Ukraine [12, URL].

Як засвідчують наведені фрагменти, ідеологічна риторика у промові В. Черчилля має на меті застерегти адресата щодо небезпеки бездіяльності (*indeed catastrophe may overwhelm us all*). Б. Джонсон виголошує свою промову уже під час відкритої збройної агресії, а тому застереження вже є неактуальним. Головна мета його прагматичної риторики «гарячої» війни – переконати парламент України та український народ у можливості перемоги над агресором (*Ukraine will win*) і висловити свою підтримку (*we in the UK will do everything we can...*).

Засоби взаєморецепції адресанта й адресата ілюструють такі фрагменти:

В. Черчилль: *From what I have seen of our Russian friends and Allies during the war, I am convinced that there is nothing they admire so much as strength, and there is nothing for which they have less respect than for weakness, especially military weakness. [...] We cannot afford, if we can help it, to work on narrow margins, offering temptations to a trial of strength* [9, URL].

Б. Джонсон: *They are committing war crimes, and their atrocities emerge wherever they are forced to retreat [...] We know what happens to the people left in the in clutches of this invader. [...] We cannot make the same mistake again. And it is precisely because of your valour, your courage, your sacrifice that Ukrainians now control your own destiny* [12, URL].

В обох випадках політики використовують особові займенники *I (we, you) / they* для створення протиставлення «свій – чужий», у такий спосіб представляючи адресата промови як «свого», а ворога – як «чужого». Протиставленню «свій – чужий» сприяє також і використання мовних засобів, що виражають позитивну чи негативну оцінку (В. Черчилль: *Russian friends and Allies*; Б. Джонсон: *war crimes; atrocities*), а також ідіоматичних виразів, що більш характерне для ідеологічної риторики війни В. Черчилля (*to work on narrow margins*).

До того ж, створенню образу «свій – чужий» сприяє і застосування окремих риторичних фігур.

Зокрема, промовам В. Черчилля властивий паралелізм (*there is nothing they admire so much as strength, and there is nothing for which they have less respect than for weakness*) і метафоричність мовлення (*offering temptations to a trial of strength*), у той час як Б. Джонсон частіше послуговується повторами (*because of your valour, your courage, your sacrifice*), хоча метафоричність мовлення також властива і його промовам (*in clutches of this invader*).

Висновки. Проведене дослідження політичної риторики війни В. Черчилля та Б. Джонсона постає спробою застосувати засади лінгвопрагматичного підходу до вивчення риторики війни в англійському політикумі другої половини ХХ – початку ХХІ століття. У ході дослідження виявлено, що еволюція риторики війни протягом наведеного періоду змінилася наступним чином: 1) наратив війни трансформується з ідеологічного наративу застереження проти військової агресії до прагматичного наративу протистояння реальному військовому вторгненню; з огляду на це змінюється й інтенційність промови: якщо ідеологічна риторика війни має на меті застерегти, то прагматична риторика війни під час відкритої збройної агресії переконує в можливості перемоги, піднімаючи бойовий дух адресата, та висловлює підтримку стороні, яка захищається; 2) взаєморецепція адресанта й адресата залишається незмінною і може бути схарактеризована дихотомією «свій – чужий», де адресат та адресант знаходяться разом на полюсі «свій»; 3) застосування мовних засобів і риторичних фігур має на меті посилити протиставлення «свій – чужий» та диктується вимогами часу (риторика війни в обох випадках базується на мовних засобах вираження оцінки та метафоричності, однак ідеологічній риториці війни властиві такі мовні засоби й фігури, як ідіоматичні вирази й синтаксичний паралелізм відповідно, у той час як прагматична риторика війни найчастіше послуговується повторами).

Перспективним для подальших досліджень постає лінгвопрагматичний аналіз риторики війни у порівняльному аспекті, зокрема, із залученням промов політиків із протилежних сторін збройного конфлікту.

Список літератури:

1. Колінько М. В. Риторика для політологів. Київ: ФОП Халіков Р. Х., 2022. 127 с.
2. Лабрюєр Ж. де. Характери, або Звичай нинішнього віку. Пер. з франц. Київ: Пульсари, 2009. 364 с.
3. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів: [б. в.], 2016. 140 с.

4. Маленко О. Риторика війни в сучасному українському поетичному дискурсі. *Український світ у наукових парадигмах*. 2016. № 3. С. 105–113.
5. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. 2-ге вид., стер. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.
6. Цицерон Марк Тулій. Три трактати про ораторське мистецтво. URL: http://lib-net.com/content/10236_Mark_Tylius_Cicero_Tri_traktati_pro_oratorske_mistectvo_fragmenti.html (дата звернення: 25.05.2023).
7. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник. Київ: Артєк, 1998. 336 с.
8. Austin J. L. *How to do things with words*. Cambridge: Harvard University Press, 1962. 174 p.
9. Churchill W. Iron Curtain speech. URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/cold-war-on-file/iron-curtain-speech/> (дата звернення: 25.05.2023).
10. Cimbala S. J. *The politics of warfare: Great powers in the twentieth century*. University Park: The Pennsylvania State University Press, 1997. 256 p.
11. Grice H. P. *Logic and conversation*. *Syntax and Semantics*. 1975. Vol. 3. P. 41–58.
12. Johnson B. Address to the Parliament of Ukraine. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/borisjohnsonukraineparliament.htm> (дата звернення: 25.05.2023).
13. Ornatowski C. M. Rhetoric goes to war: The evolution of the United States of America's narrative of the "War on Terror". *African Yearbook of Rhetoric*. 2012. Vol. 3. P. 65–74.
14. Reid R. F. New England rhetoric and the French war, 1754–1760: A case study in the rhetoric of war. *Communication Monographs*. 1976. Vol. 43. No. 4. P. 259–286.
15. Searle J. R. A Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society*. 1976. Vol. 5. P. 1–23.
16. Ury W. *Getting to peace: Transforming conflict at home, at work, and in the world*. New York: Viking, 1999. 268 p.
17. Vlahos M. The long war: A self-fulfilling prophecy of protracted conflict and defeat. *The National Interest* on line. URL: <http://www.nationalinterest.org/Article.aspx?id=11982> (дата звернення: 25.05.2023).

Nikonova V. H. THE RHETORICS OF WAR IN ENGLISH POLITICUM OF THE SECOND HALF OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY: LINGUOPRAGMATIC ASPECT (A CASE STUDY OF POLITICAL SPEECHES BY WINSTON CHURCHILL AND BORIS JOHNSON)

The proposed research studies the linguopragmatic features of the rhetorics of war in the English political community of the second half of the 20th – beginning of the 21st century. Studies of the rhetorics W. Churchill's and B. Johnson's political speeches from the standpoint of linguopragmatics reveal the evolution of the rhetorics of war in the English political community during the specified period, which determines the relevance of the topic of the proposed research.

The aim of the article is to reveal the peculiarities of the rhetorics of the Cold war and modern "hot" war in Ukraine in the English political community by way of a comparative analysis of W. Churchill's and B. Johnson's political speeches.

The article uses a descriptive method with the techniques of lexical, stylistic, and pragmatic analyses for the selection and inventory of illustrative material.

The famous "Fulton speech" by W. Churchill and B. Johnson's address to the Ukrainian parliament in 2022 during the war serve as illustrative material of the study. The given speeches reveal the dichotomy of the "cold" and "hot" war, which enables a comparative analysis of the specifics of the relationship between the addresser and the addressee, the intentionality of the political rhetorics of war, as well as the linguistic means and rhetorical figures used to create the pragmatic effect of the rhetorics of war in the English political community of the second half of the 20th – beginning of the 21st century.

The study demonstrates that the evolution of the rhetorics of war in the English political community of the second half of the 20th – beginning of the 21st century has the following characteristic features: 1) the narrative of the war moves from an ideological narrative to a pragmatic one of a real military invasion; in view of this, the intentionality of the rhetorics of war also changes: if an ideological rhetorics of war aims to warn, a pragmatic rhetorics of war during large-scale armed aggression convinces addressees of the possibility of victory, raising the fighting spirit of the addressee and demonstrating support to the defending party; 2) the mutual reception of the addresser and the addressee remains unchanged, with a focus on the opposition of "friend or foe", where the addresser and the addressee are both at the "friend" pole; 3) the use of linguistic means and rhetorical figures reinforces the opposition "friend or foe" as follows: while the ideological rhetorics of war more often uses idiomatic expressions and parallelism, the pragmatic rhetorics of war more often uses lexical repetitions.

Key words: addresser, addressee, mutual reception of addresser and addressee, intentionality, rhetorical figures, W. Churchill, B. Johnson.